

У »БОРБИ« ПРВИХ ДАНА 1945. ГОДИНЕ

Недостајало је још пет дана па да Београд прослави читав месец живота у слободи када се на његовим улицама појавио још један дневни лист. Био је то 15. новембар 1944. године а нови лист, великог формата, била је „Борба“, орган Комунистичке партије Југославије.

У то време Београд је већ имао јутарњи дневни лист — познату и популарну „Политику“ која је после прекида од три и по године (од априла 1941. до октобра 1944), убрзо после ослобођења нашег главног града поново почела редовно да излази.

За хиљаде Београђана био је то први сусрет, прво познанство са листом Комунистичке партије Југославије. Мало се њих могло сећати оног краткотрајног периода када је „Борба“ још 19. фебруара 1922. године почела сваког четвртка да излази у Загребу као „независан политички и друштвени лист“. Појављивала се до 13. јануара 1929, али је безброј пута била забрањивана, док није и коначно забрањена.

Још се мање Београђана могло сећати такозване ужичке „Борбе“ која је почела да се штампа у ослобођеном Ужицу 19. октобра 1941, иако је у заглављу стајало да лист излази у Београду. Уводник под насловом „Зашто излази „Борба“, тада у јеку расламсавања народног устанка, са потписом Т. Т. написао је лично друг Тито. У Ужицу је „Борба“ излазила до 27. новембра 1941. године и ширила се не само на ослобођеној територији западне Србије него је допирала и до Београда и других градова и крајева, и окупираних и ослобођених. (И моје је прво познанство са „Борбом“ било познанство са једним примерком ужичке „Борбе“ и то у Црној Гори, управо те јесени 1941. године.)

По други пут у току народноослободилачког рата „Борба“ је почела да се штампа у Дринићу, селу недалеко од Бихаћа, 1. октобра 1942. године, да би редовно изла-

зила све до 27. фебруара 1943. године када су пред новим налетом фашиста и домаћих издајника њени уредници и сарадници, графичари и повереници морали поново да оставе хартију, слова и тиглове и одложе своју мисију за један нови период „Борбиног“ живота.

Требало је сачекати нешто више од године и по дана па да дође то време када ће „Борба“ наново моћи да почне да излази, овог пута дефинитивно и стално, без прекида и без опасности да ће нека нова непријатељска офанзива ућуткати, макар и привремено, њен глас.

Тај дан је био, како је већ речено, 15. новембар 1944. године. Од ослобођења главног града Југославије није био протекло ни месец дана, а у њему су се већ налазили највиши органи нове државне заједнице југословенских народа — Национални комитет ослобођења Југославије (влада) Председништво Авноја, Централни комитет КПЈ, руководства свих других политичких организација, Врховни штаб НОВЈ итд. Са изградњом нове народне власти и њених институција приступило се и организовању политичког живота, формирању и активирању градских и рејонских форума политичких организација — Партије, Јединственог народноослободилачког фронта, Скоја, Антифашистичког фронта жена, и других.

У таквој ситуацији неопходно је било да се што пре покрене и излажење „Борбе“, органа Комунистичке партије Југославије чија је улога и пре рата и током рата, упркос сталним прекидима у излажењу, била од непроцењиве вредности и значаја у политичком образовању и информисању не само чланова КПЈ него и свих осталих грађана, поготово сада у њиховој мобилизацији у борби за коначну победу у ослободилачком рату и револуцији.

Зато је одлука Централног комитета КПЈ да се што пре приступи издавању „Борбе“ у Београду свакако била једна од првих мера на плану организовања интензивне политичке активности у тек ослобођеном главном граду, била је један од оних неопходних корака у деловању сваке политичке снаге поготово такве као што је КПЈ. Та одлука је имала далекосежан значај посебно у томе што су очи целе земље, и њених ослобођених и неослобођених делова, биле упрте у главни град у коме се сада приступило интензивној изградњи нове државе на новим федеративним принципима и на новим, из корена промењеним друштвено-економским основама, док је, с друге стране, рат још трајао а са њим и борба за дефинитивно међународно признање нове Југославије.

У полуразрушеном Београду, срећом, у потпуности су биле сачуване обе зграде редакције и штампарије „Времена“ у тадашњој Дечанској улици број 21. Бело, десетоспратно здање редакције „Времена“ било је једно од највиших у Београду, али је, исто као и палата „Албанија“, тада највиша зграда у граду, преживело шестоаприлски напад хитлеровских „штука“ и налете савезничких „тврђава“ на Београд 1944. године, иако је поред саме зграде „Времена“ једна кућа била погођена бомбом.

У повлачењу Немци и њихове слуге из „Новог времена“, које је као замена предратном „Времену“ излазило за време окупације Београда, иако су покушавали да униште штампарски материјал и разбацају слова нису у томе сасвим успели. Што је нарочито било важно, ротациона машина није била оштећена. Требало је зато релативно мало времена, двадесетак дана, док се набавила хартија, окупила редакција и оспособила штампарија да би „Борба“ могла да почне редовно, свакодневно излажење у ослобођеном Београду, у просторијама и штампарији бившег „Времена“ и „Новог времена“ чији су власници, као сарадници окупатора били побегли са својим господарима.

Било је пуно симболике, али и пуне историјске истине, у наслову уводника у првом броју те „Борбе“ што се појавила тог новембарског јутра у Београду када је можда мало ко очекивао њену појаву. НЕПОБЕДИВА ЗАСТАВА НЕПОБЕДИВОГ НАРОДА био је наслов тог уводног двостубачног текста на првој страни.

„Борба“ је увек била застава најнапреднијих и најборбенијих, дакле национално најодговорнијих одреда нашег народа — ре-

чено је у уводнику — застава свих и читавих наших народа у њиховој непрекидној борби за независну, слободну и човечну државну заједницу, за културан и стваралачки живот човека“. „Под том заставом — стоји даље — падали су њени носиоци, храбри предводници народа, падали су једни а на њихова места ступали су неустрашиво други. Она се високо и поносно вијорила у најжешћим окршајима против домаћих и иностраних империјалиста и фашиста, сва изрешетана и крвава. Када су наши народи били принуђени да узмичу, она је узмицала последња. Када су народи трпели привремене поразе, она је такође привремено нестајала, да се поново појави чим народ прибере своје снаге, чим пође на нове јурише — појављивала се онако, како се појављује застава коју човек вади из недара и развија над главама људи који марширају или јуришају у напад.“

У ратном извештају Врховног штаба за 14. новембар, — саопштава се такође на првој страни, на средња два ступца, — да је СКОПЉЕ ОСЛОБОЂЕНО, и то после дводневних уличних борби. Победу су извојевале — каже се у саопштењу — јединице 42. и 50. дивизије Народноослободилачке војске Југославије.

Десно, такође у врху прве стране, на последња два ступца објављен је чланак под насловом ОДЛУКЕ СРБИЈЕ. Напис је посвећен историјским одлукама Првог заседања Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије које „представљају један од најкрупнијих догађаја у историји ослободилачке борбе народа Југославије, у мучној али славној историји стварања наше нове државе — демократске федеративне Југославије“.

Лист има свега четири стране. Последња четврта, готово је у целини посвећена Саопштењу бр. 3. Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача о страшним злочинима које су италијански фашисти починили у разним крајевима наше земље. Доста простора (на трећој страни) заузима извештај о конституисању Јединственог народноослободилачког фронта Србије и о избору његовог Извршног одбора на челу са Станојем Симићем.

Заслужује пажњу један релативно кратак извештај дописника Танјуга послат радиограмом из Хрватске, извештај у коме се говори о тешким приликама у Загребу који је још под немачко-ушашком окупацијом. Недостаје електричне енергије, трамваји не раде, нема намирница, радници и службеници не примају плате, градом

се вуку колоне немачких војника, уморних и десеткованих. Загреб преживљава тешке али свакако последње дане и месеце четворогодишње окупације и терора.

И тако на свега четири странице свог првог броја који носи датум 15. новембар 1944., среда број 1., година IX, цена 10 динара, „Борба“, која се тек сада први пут сасвим слободно појављује пред лицем и критичким судом Београда и Југославије, даје читаоцима тумачење неких, међу првим, значајних одлука представника нове народне власти, градитеља нове државне творевине југословенских народа, информације их о победама народног оружја, подсећа на злочине оних који су веровали да ти злочини никада неће бити ни откривени ни кажњени, једном речју, већ том својом првом појавом показује и доказује колико ће од тада па сваки наредни дан бити неопходна сваком ко буде желео и хтео да дубље проникне у суштину тог новог пута којим је кренула Југославија, да схвати и подржи хтења и напоре ослобођене радничке класе, њене авангарде, свих радних људи, да буде, исто тако, у току догађаја у тим преломним тренуцима најновије историје свих југословенских народа.

Али, новине не би биле новине, не би биле дневни лист намењен што већем броју читалаца када не би донеле и оно бар најнужније што садржи хроника свакодневног живота, оно ситно и мало из чега је, уосталом, саткана величина свакодневног живота, оне мале, сићушне корале свакодневице од којих настају огромни, вечни, неуништиви спрудови. Зато се и у том првом, рекао бих историјском броју „Борбе“, морало наћи, макар на последњој страни, мало места и за вест под насловом „Напори београдских омладинаца“. Јер, „Омладина другог одељка (у ствари рејона — прим. В.К.) има до данас 17.000 радних часова. Велики број омладинаца и омладинки свакодневно се пријављује добровољно за војску. И даље, у истој вести, наглашава се да је „омладина шестог одељка основала кројачку радионицу за војне и омладинске потребе и штампарску радионицу“.

Београд, у ствари, тек чини прве кораке живота у слободи. Велики број његових улица још је затрпан и закрчен рушевинама, готово непроходан. Градски саобраћај једва функционише. Тек што су прорадили водовод и електрична централа. Забрањено је кретање после 22 часа.

Зима је на прагу а огрева нема. (Омладинске радне бригаде поћи ће зато на Црни врх да секу дрва за Београђане.) Нове градске власти полажу тежак испит.

И два обавештења у „Борби“ дају на свој начин слику тих првих дана које Београд преживљава док рат још траје и док је још тешко сагледати када ће свим тим невољама и патњама доћи крај. Наиме, из рубрике „БИОСКОПИ“, види се да у главном граду ради свега шест биоскопа (Београд, Јадран, Колосеум, Авала, Таково, Луксор) и да се у њима приказују три филма: „Стаљинград“, „Један наш авион се није вратио“ и „Дуга“.

У то време, пак, већ емитује и Радио-Београд (на таласу 437,3 односно 686 килоцикла), али сав програм подељен на јутарњу, подневну и вечерњу емисију, траје тада свега неколико часова. Тако, на пример, програм за 15. новембар 1944. године који објављује „Борба“ у свом првом броју нове, „београдске“ серије изгледа овако: *Јутарња емисија*: 7.30 Вести. 8.00 Музика са плоча. 8.15—8.30 Књижевни прилог. 9.00 Диктат за штампу у унутрашњости. *Подневна емисија*: 12.30 Арије из руских опера пева Макс Савин (бас). 12.45 Преглед штампе. 13.45 Музика са плоча. 13.30 Унутрашње вести. *Вечерња емисија*: 19.00 Концерт радио-оркестра: 1. Глинка: Руслан и Људмила. 2. Рубинштајн: Мелодија. 3. Гуно: Фантазије из опере „Маргарета“. 19.30 Политичка хроника, 20.05 Вести. 20.20—21.15 Емисија за Народноослободилачку војску.

Па ипак, и тај први тако оскудни број „Борбе“ на свега четири стране, и тих шест биоскопа са три совјетска филма на репертоару, и тих неколико часова емисија Радио-Београда значили су за све оне који су тада „покретали живот“ у Београду, или се чак само налазили у њему, веома много. Новине, (већ су то била два дневна листа), радио, биоскопи — зар то није, више можда од свега другог, показивало како се у разрушеном граду живот ипак нормализује, како се грађанима све више пружа доказа да се постепено излази из оног стања наметнутог ратом и окупацијом, иако до линије фронта има једва стотину километара.

Тих првих дана „Борбиног“ новог редовног излагања нисам био у Београду. Имао сам само повремено прилике да је видим и понешто из ње прочитам када би покоји њен примерак доспео у нашу чету која се тада налазила у Новом Саду у саставу 43. ваздухопловне јуришне дивизије. Када ми је једног дана крајем јануара 1945. речено да треба да се јавим Команди ваздухопловства у Земуну ради новог распореда, нисам могао претпоставити да ће то ново одредиште бити редакција „Борбе“.

Био је већ и фебруар када сам дефинитивно напустио Нови Сад и јавио се Команди у Земуну где ми је опет саопштено да треба да се јавим у Агитпроп ЦК КПЈ који се тада налазио у згради где је данас ресторан „Мадера“, на Булевару револуције. (Тај је ресторан и раније био ту, пре рата, па се зграда и онда када су у њој радила одељења ЦК КПЈ популарно називала „Мадером“.) Предао сам документ који сам понео собом из своје јединице у Новом Саду.

подне и целу ноћ до сутра, до јављања на ту нову дужност. Речено ми је да се јавим у редакцију „Борбе“. Али у редакцијама, у новинским установама има разних послова. Шта ли ће ми дати да радим? Мало сам веровао да ће ми колико сутра рећи да треба да се бавим новинарством, да будем сарадник листа, уз то органа Комунистичке партије Југославије. За то ипак ваља имати и довољно знања, и више искуства и више година. А ја тада нисам имао ни једног, ни

Народни херој Саво Мишковић чита „Борбу“ борцима I пролетерске бригаде, ујесен 1942. године на Млиништу у Босанској Крајини

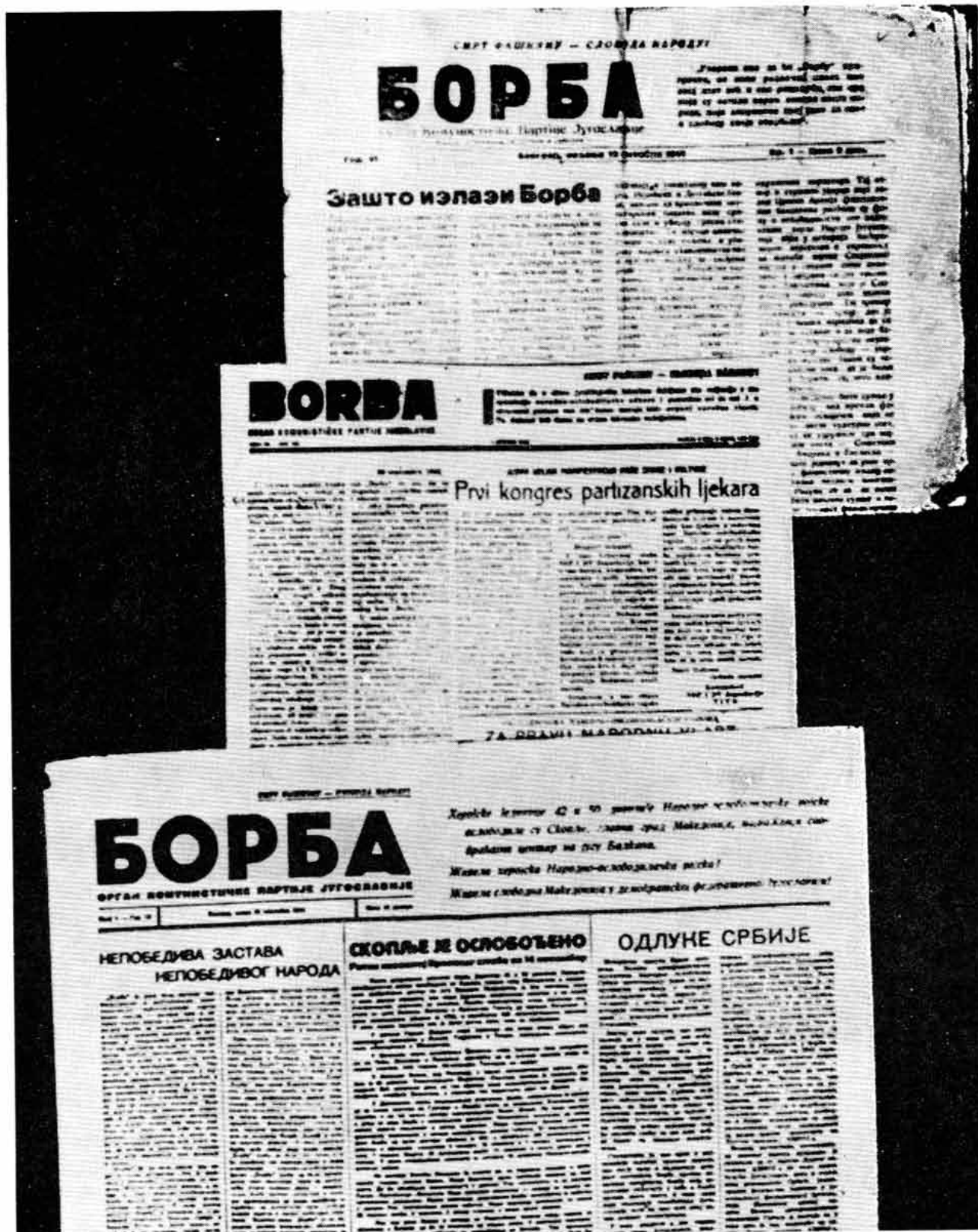
Savo Miškovic, héros national, lit le journal «Borba» aux combattants de la Ière Brigade prolétarienne en automne 1942 à Mlinište, Bosanska Krajina

После неколико минута један друг ми је саопштио да сутрадан треба да се јавим у редакцију „Борбе“, Маријану Стилиновићу, главном уреднику. То је било све. Био сам још војник, а одлазио сам у „дивилну“ установу.

Записао сам негде да је то био 14. фебруар 1945. године. Било је можда око десет или једанаест часова када сам изашао из „Мадере“. Имао сам још цело једно после

другог, ни трећег, колико ми се чинило да је било потребно за један такав посао. Као и хиљадама мојих вршњака рат је омео редовно школовање и натерао нас да стичемо искуства друкчије врсте, нисмо имали времена да се нормално припремамо за живот, за њега смо се морали изборити.

Појавио сам се сутрадан, негде око девет часова ујутро, на пријавници „Борбине“

Прве стране првих бројева друге, треће и четврте „Борбине“ серије које су излазиле 1941., 1942. и 1944. године

Les premières pages des premiers numéros des deuxième, troisième et quatrième séries de «Borba» qui paraissait à en 1941, 1942 et 1944

зграде, у Дечанској 21. У стакленом боксу били су војници који су и издавали пропуснице за улазак у кућу. Упутили су ме на други спрат прве зграде.

У великој соби, за полукружним столом, у углу, седео је један друг опуштених смеђих бркова, светле косе, мршав, оштра погледа, у сивој униформи без ознака чина. Био је то главни уредник „Борбе“, у то

дало у његову бригу — да обезбеди стан својим сарадницима и уредницима који су у Београд постепено стизали са разних страна. Рекао сам да имам стан код породице у граду и тако је тај проблем скинут с дневног реда. „Па онда, у реду, јави се сутра уреднику Душану Благојевићу.“

Разговор је био завршен и та врло једноставна церемонија мог ступања у но-

Октобар 1944. године у тек ослобођеном Београду: радници обнављају зграду бившег „Времена“ у Дечанској улици, да би је оспособили за редакцију и штампарију „Борбе“

Le mois d'octobre 1944 à Belgrade qui vient d'être libéré: les ouvriers réparent l'immeuble de l'ancien journal «Vreme» dans la rue Decanska afin de le mettre en état pour la rédaction et l'imprimerie de «Borba»

време, Маријан Стилиновић. Задржао ме у разговору кратко — питао ме да ли сам раније већ негде писао. „Сем у зидним новинама и у литерарним секцијама у гимназији“, рекох. „Ништа, једном се почиње. И остали су мање-више тако почињали“. Интересовао се за смештај јер је и то спа-

винарске редове, у ону, како сам већ сутрадан имао прилике да видим, малобројну екипу млађих „Борбиних“ сарадника која је, као и ја, углавном без претходне припреме, па и очекивања, добила задатак да пише о ономе што се дешавало тих ратних дана у главном граду нове Југославије.

Први примерци „Борбе“ на улицама ослобођеног Београда

Les premiers exemplaires de «Borba» dans les rues de Belgrade libérées

Поздравио сам се и кренуо из собе. На вратима сам срео официра, капетана Бугарске армије који се врло срдечно на чистом српскохрватском језику поздравио са Маријаном Стилиновићем. Који дан доцније сазнао сам да је то био Антон Колендић (данас наш дипломатски представник у Берлину) и да је он истога дана када и ја ступио на рад у редакцију „Борбе“. Био је међу бугарским партизанима. Отуда униформа капетана нове бугарске армије.

Дилеме, дакле, више није било. Ипак ћу радити као новинар. И то у „Борби“, органу Комунистичке партије Југославије, чија делатност у то време још и није била сасвим јавна нити су широј јавности биле познате партијске функције најистакнутијих руководилаца револуције и ослободи-

лачког рата. Рад у партијским институцијама још је тих дана и месеци био обавијен неким велом тајанствености. То је свакако морало да важи и за „Борбу“ која је у то време била под најнепосреднијим руководством највиших форума КПЈ. (Занимљиво је, на пример, да су нас, чак и најмлађе „Борбине“ сараднике, поздрављали као званичне представнике партијског руководства!) Био сам почаствован и забринут, радовао се и бринуо, истовремено.

Ујутро сам опет поранио и не знајући за праксу да се у редакцијама ради до у дубоку ноћ и да се не устаје тако рано као у војсци. Како ми је речено, тражио сам друга Благојевића, и са пријавнице су ме упутили у библиотеку на трећем спрату. Тамо, међутим, нисам нашао никога. Иза-

Негде на фронту у Срему: Иако са закашњењем, „Борба“ је ипак стигла
 Quelque part sur le front de Srem: bien qu'avec un certain retard le journal »Borba« est arrivé

шао сам и тек тада приметио да на библиотеци постоје још једна врата, лево од лифта. Покуцао сам и после мале паузе један глас је одговорио: „Слободно!“ Ушао сам у малу просторију и прво што сам у полумраку спазио била је на наслону столице поред кревета официрска блуза са по два широка златна ширита на рукавима и звездом. Мајорска, значи. Њен власник је још био у кревету. Извинио сам се што сам дошао тако рано, по навици, из јединице, и представио се. И овај сусрет са претпостављеним мајором-уредником био је непосредан и кратак. Благојевић ми је објаснио где треба да пођем и кога да потражимо, са ким да се упознам и шта, укратко, треба на радим.

Кренуо сам и за тренутак се нашао у дилеми: како да поздравим — војнички,

преда мном је био мајор а и ја сам био у војничкој униформи, или „цивилно“, — та били смо у цивилној установи? Не знам како сам дилему решио, али је чињеница да се она и доцније много пута јављала. Јер, радили смо у цивилној установи али смо још живели по војнички, и одевали се по војнички, рат је, уосталом, још трајао и његово присуство се око нас још и те како осећало. Но, биће о томе још речи.

Редакција „Борбе“ била је на другом спрату прве и друге зграде бившег „Времена“. У собама на другом спрату прве зграде радили су „Борбини“ уредници, док су сарадници били у другој згради. У дугачком ходнику с десне стране биле су три велике редакцијске собе са по десетак столова у свакој од њих. А само је једна од

њих била делимично попуњена. Била је то „прва сарадничка соба“ у коју сам сишао после разговора са Благојевићем у библиотеци.

Он је у ствари ту становао, у једној од покрајних собица. Та библиотека и није била права библиотека, него је ту пре рата био стан бившег власника „Времена“ Драгог Стојадиновића, брата бившег председника југословенске краљевске владе др Милана Стојадиновића. Када се редакција „Борбе“ уселила у зграду „Времена“ централни део овог стана претворен је у библиотеку, а покрајње собе населили су поједини уредници и сарадници, махом самци. Они другови који су дошли у „Борбу“ а имали су породице, уселили су се у станове које је Стојадиновић био изградио у првој згради, почев од трећег па све до осмог спрата.

Седео сам у празној „првој редакцијској“ соби и чекао док се један по један нису појавиле моје нове колеге, у ствари три колегинице и један колега. Биле су то Соња Леонтић, Јованка Милошевић и Анка Јурашин (данас све три на служби у Београду) и Звонко Јовановић (који је доцније напустио новинарство и завршио шумарски факултет). Разуме се, прва упутства и прва искуства сазнао сам од њих. А они су већ имали по два и три месеца новинарског стажа и толико већ објављених дописа и вести. Чинило ми се да су им до танчина биле познате све тајне новинарског заната. Морао сам да им завидим. Храбрили су ме, а мене је тек тада, чини ми се, био почео да хвата страх.

Истог тог преподнева појавио се у „првој сарадничкој соби“ још један друг који је, по свему судећи, био „по рангу“ више од млађег сарадника јер је осталима почео да дели неке послове и задатке. Био је то Марко Перић. (Недавно, када су се после 25 година састали бивши млађи сарадници из „прве сарадничке собе“ сазнао сам да се Перић пензионисао. Учествовао је у шпанском грађанском рату и у народно-ослободилачкој борби од првог дана.) „Баш добро, рекао је Перић, имам одмах посла за тебе. Отићи ћеш поподне на сахрану једног вишег официра Совјетске армије и написати извештај. Поведи и фото-репортера.“ И то је било све. Моје је било да сазнам одакле ће спровод кренути, где ће бити сахрана, и разуме се, да прибавим податке о палом официру. Морам признати да нисам весело почињао новинарску каријеру. Али, био је рат и веселе ствари су још далеко од нас.

Када сам се негде око шест часова после подне поново појавио у редакцији чинило ми се да сам можда ипак положио свој први испит. Сахрана је обављена на малом гробљу код Вуковог споменика. (Мало се ко данас сећа тога да је на том месту било гробље у којем је био сахрањен већи број погинулих наших и совјетских војних руководилаца.) Од једног вишег совјетског официра, који је очигледно био присан друг и пријатељ погинулог, сазнао сам све неопходне податке — сахрањени официр звао се

Развојни пут листа „Борба“ приказан на изложби у Београду 1947. године поводом 25-годишњице појаве првог броја 1922—1947. године

Виктор Илић Заварухин, по чину је био мајор, пилот, заменик команданта пука. У борбама над Будимпештом био је тешко рањен, 10. фебруара, и сутрадан је подлегао повредама. Навео сам и тај интересантан податак да је сам тражио да буде сахрањен у Београду јер се за његово ослобођење и сам борио. Био сам забележио и делове говора оних који су се опростили од мајора Заварухина. Али је цео извештај ипак морао да буде много, много краћи, јер није било богзна колико места у листу. И Перић

ми је и те како помогао да све то сведемо на потребну меру, да дотерамо и умијемо реченице и тако, пошто је извештај обележен којим типом слова треба да се слаже, отпремљен је у штампарију.

У међувремену је био стигао и фоторепортер и донео фотографију. Лепо се види погребна поворка. „То јесте сахрана овог мајора — рекао је на то Перић — али, видиш, могла би да буде и неког другог. Све фотографије ове врсте су исте. Требало је да донесеш фотографију човека који је сахрањен“. Значи, ипак све није ишло како треба, мислио сам. Ето првог искуства, уосталом.

На жалост, само који дан доцније већ сам имао прилике да то искуство применим у пракси — поново сам ишао да напишем извештај о сахрани једног вишег совјетског официра, мислим да је био артиљеријски потпуковник. Овог пута нисам желео да поновим ранију грешку, па сам замолио једног нашег вишег официра да ми помогне да нађемо фотографију погинулог совјетског потпуковника. Ишли смо чак у наш Генералштаб и заиста пронашли фотографију. Похвала у редакцији није изостала, али је труд ипак био узалудан. Сутрадан у листу, фотографије поред извештаја није било — једноставно није било места. То је опет било ново искуство које ће пратити сваког новинара, уосталом, током целе његове новинарске каријере — увек се може десити да нема места у листу и да најбољи и најважнији извештај, чланак или фотографију истисне у последњи час још важнији извештај, чланак или фотографија, и да труд, коликогод био велик, остане узалудан.

Тих првих дана у редакцији редовно сам сачекивао прелом листа који је почињао тек негде око пола ноћи да би се завршио после једног часа или чак и доцније. Иако је „Борба“ тада излазила углавном на четири стране а понекад на шест, слагање и прелом доста су дуго трајали и лист није могао да буде готов пре јутра. Уосталом, у прво време „Борба“ се и није могла редовно слати у унутрашњост возовима јер многе пруге још нису биле оспособљене за саобраћај. Зато и није било неког одређеног рока до кога се прелом морао завршити. Временом је и то дошло, па смо морали да почнемо да се постепено „уклапамо“ у ред вожње.

Десило би се понекад да се морао чекати неки важан извештај, говор или чланак који је ваљало убацити у лист. Тада је изгледало најједноставније и најефикасније да главни уредник зовне министра желез-

La voie du développement de «Borba» représentée à l'exposition de 1947 à Belgrade à l'occasion du 25ième anniversaire de la parution du journal en 1922. — 1947.

Председник Тито на прослави 20. октобра 1944. године

Le président Tito à la célébration du 20 Octobre 1944

ница и да га замоли да заустави возове на београдској железничкој станици, док се „Борба“ не одштампа. Додуше, возова тада још и није било много, а министар је имао овлашћење да може да помери полазак возова за који минут или час. Уосталом, мало је било кога ко не би у то време био спреман да изађе „Борби“ у сусрет.

А и да није било чекања прелома (и моје колеге и мене и те како је интересовало свако вече како је и где пласиран наш извештај у листу), опет бих вече провео у редакцији. Једноставно, није се ни **имало** куда ићи. Кретање улицама било је забрањено после двадесет и два часа и цео живот у Београду би после тог времена замирао. Када бих ишао кући морао сам од стражара на капији узимати лозинку и одзив јер сам од Дечанске улице до Мишарске, где сам тада становао, а то није раздаљина већа од једног километра, морао проћи поред неколико стражара пред јав-

ним зградама и сусрести бар две-три патроле и свима је ваљало рећи оне две тајанствене речи помоћу којих се човек у тим ратним ноћима још могао кретати Београдом. Ова ствар са одласком кући после „полицијског часа“ компликовала се, међутим, у случају наших коректора који су били цивили и нису имали права да добију лозинку и одзив. Решење је нађено на тај начин што је сваке ноћи по један војник из чете која је обезбеђивала „Борбу“ и становала у самој згради, „спроводио“ нашу коректорску екипу кућама.

Ујутро, опет бисмо се сви нашли окупљени у сарадничкој соби. Договарали смо се где ће ко да крене, ко ће да „покрије“ који догађај, размењивали смо идеје и теме. И тако сваки дан.

Чак и четвртком када је био дан одмора, јер „Борба“ није излазила петком, опет смо се налазили у редакцији. Практично, проводили смо све своје време ту, у тој

Председник Тито посматра дефиле трупа Југословенске народне армије 20. октобра 1944. године
 Le président Tito assiste au défilé des unités de l'Armée populaire de Yougoslavie le 20 octobre 1944.

згради, сем када смо били негде у граду, на задатку. Као да смо били у касарни, као да смо још били у јединици коју не смемо да напустимо без одобрења и пропуснице. Били смо у цивилној установи, али по свему нам се некако чинило да смо још у војничком строју. Ту војничку дисциплину није нам нико наметао али ми смо сами осећали да то тако треба да буде. Још смо били у војничким униформама, иако нам нико није тражио да их више носимо. Чинило нам се као да бисмо на неки начин прекршили дисциплину, да бисмо се демобилисали пре времена да смо тада одмах постали „цивили“.

Чак и када нам је другарица Марија Зихерл, супруга Бориса Зихерла, који је тада радио у „Борби“ где је и становао, дала бонове за куповину по три метра лепог смеђег штофа сви смо, као по неком договору, сашили у војној радионици униформе. И једног јутра осванула је „Бор-

бина“ сарадничка екипа сва у браон блузама и чакширама односно сукњама као да је то била званична униформа редакције. Додуше, не може се рећи да није било покушаја, које смо ми тада сматрали искушењем, да се понекад ускочи и у цивилно одело (ко га је имао и ко је могао да га набави или бар позајми) поготово када су дани почели да бивају топлији. Али чим би поново захладнело опет би постајали актуелни шињели, чизме, чакшире и блузе.

Ове повремене војно-цивилне метаморфозе сарадничке екипе и подстакле су једног јутра Елија Финција, који је такође тада радио у редакцији „Борбе“, да се обрати Маријану Стилиновићу, главном уреднику:

— Слушај, Маријане — почео је Финци — ти би требало најзад да забраниш овим сарадницима да поново облаче ове своје потпоручничке и капетанске униформе јер ће почети да командују нама, редовима.

Не сећам се да ли је после тог Финцијевог предлога главни уредник издао наредбу о општој демобилизацији и преласку на мирнодопски начин облачења, али је ова духовита примедба имала свог резона. Наиме, ни Финци, ни Радован Лалић, ни Зихерл, ни поједини други уредници, па ни сам Маријан Стилиновић, нису на својим униформама имали никакве ознаке чина, а неки од млађих и старијих сарадника имали су на рукавима блуза понеки златни ширит, макар и онај узани, зато је ето и постојала „опасност“ да се редакцијско хијерархијско устројство у некој изузетној прилици прекрене на штету „редова“.

Али, како сам већ једном споменуо, униформе које смо још носили иако смо били „цивилни“ новинари, изазваће понекад и понегде још по коју дилему или неспоразум.

Била је, колико се сећам, друга половина фебруара.

Добио сам задатак да одем у Завод за израду новчаница у Топчидеру да би присуствовао синдикалној конференцији радног колектива. Пријавио сам се портирки на капији. Рекао сам јој да сам дошао из „Борбе“ и да треба да идем на конференцију. Она је узела телефон и позвала неког, вероватно свог претпостављеног из обезбеђења. Чуо сам је како говори:

— Овде је дошао један друг са фронта. Жели да уђе...

— Не, нисам дошао са фронта. Ја сам из „Борбе“, из редакције „Борбе“... покушао сам да исправим портирку, али је она и даље понављала у слушалицу телефона да је ту „друг који је дошао из борбе“, са фронта, и жели да уђе.

Био сам, додуше, у војничкој униформи, а борба и ратовање су у свести наших људи бар тих дана још били присутнији и одомаћенији него ли лист који је носио такво име.

Отуда неспоразум.

А свега који дан доцније још један.

Тих првих редакцијских дана још није било праве поделе посла по рубрикама па смо сви мање-више радили све. Тако ми је пало у део да пратим рад Суда за суђење злочина и престапа против српске националне части, који је радио у Сремској улици. Овај суд је судио свима онима који су на економском плану сарађивали са окупатором (индустријалци, трговци и други) или су му служили као пропагандисти, као културни и јавни радници. Окривљени су, уколико би се доказала њихова кривица, осуђивани махом на временске казне уз одузимање имовине коју су стекли сарађујући

Прослава дана победе 9. маја 1945.

La fête de la victoire le 9 mai 1945

Сахрана совјетских бораца палих за ослобођење Београда

Les obsèques des combattants soviétiques tombés pour la libération de Belgrade

са окупатором. Већином су се бранили из слободе, јер нико од њих није био извођен пред суд због војне сарадње, због злочина над патриотима, и слично, за то су били надлежни други судови. Али, ако би суд донео пресуду којом се оптужени осуђује на затвор, он би одмах по изрицању пресуде и био спроведен на издржавање казне. Зато би на дан саопштавања пресуде, а то је било обично после подне, кроз споредна врата и неопажено у суд дошао милиционер који је имао да одведе оптужене. И тако једног поподнева док смо чекали пресуду једној групи окривљених, сви заједно, ту, у ходнику, пред двораном суда, и оптужени, и адвокати и новински извештачи, и публика, одједном ми је пришао један од адвоката који је у овом суду често бранио окривљене. Доста мутних очију као дискретно ме је упитао:

— Јесте ли дошли да водите моје клијенте?

Није му било замерити. Очигледно разочаран начином како је тог и ранијих преподнева бранио своје клијенте он је то своје разочарање ваљда покушао да ублажи којом чашицом више у бифеу у приземљу; а затим, истини за вољу, ни војничка униформа новинског извештача није се тада много разликовала од униформе милиционера.

Отуда и тај неспоразум.

У кадровском одељењу НИП „Борба“ остала је сачувана једна подебља „књига“ великог формата у коју су уписиване „Исплате плата“ свима који су били запослени у „Борби“ и издавачком предузећу „Култура“ у времену од 1. јануара 1945. до 1. септембра исте године. То је можда данас једини документ из кога се да видети ко је све у том времену радио у редакцији „Борбе“, у „Култури“, која је већ тада била почела да издаје марксистичку литературу, као и у помоћним службама предузећа.

„Борбу“ је, према списку из књиге „Исплата плата“, преламало свега десетак ручних слагача, а слагало на линотипима укупно једанаест. У цинкографији је радило седам радника а у експедицији девет. Према овом списку види се да је у „кујни“ било запослено шест лица. У ствари, у „Борби“ је тада постојала доста велика „менза“ на шестом спрату друге зграде и у њој су се хранили не само сви уредници и сарадници „Борбе“ него и многи другови који су тада радили у Агитпропу ЦК КПЈ.

У овом платном „протоколу“ редакцијско особље заведено је под заједничким именом „ПАРТИЗАНИ“. На страни на којој су уведене исплате плата за месец фебруар (од 1. до 28. фебруара) у овом списку „партизана“, на пример налазе се имена двадесет и двојице уредника и сарадника. Нас четири-пет најмлађих новинара имали смо звање: „дописници“.

Плате главног уредника и уредника износиле су по 28.000 тадашњих динара, старији сарадници имали су по 24.000, а ми, „дописници“, по 16.000. У рубрици „прирез“, чији је наслов био прекрижен, па написано „храна“, убележавана је сума која нам је аутоматски на благајни одбијана за исхрану у мензи тако да се тек из последње рубрике („Прима чисто“) могло да види колико је ко од нас на крају месеца примао чисто, „на руке“. Пошто смо исхрану у мензи плаћали по 9.000 динара, нама, млађим сарадницима, остајало је по 7.000. Од тога бисмо платили партијску чланарину и дали још неке прилоге тако да нам је једва остајао који динар. То, међутим, тада за нас, није била велика трагедија. Стан у самој „Борбиној“ згради у то време је још био бесплатан, у биоскоп смо могли такође ићи бесплатно — довољно је било показати на благајни војну књижицу. Са том књижицом је и вожња трамвајем, тада јединим јавним превозним средством у Београду, била бесплатна. Одело је још било војничко, чак смо на неке бонове добијали и кошуље, марамице, чарапе, не сећам се више по којој линији, Унре или које друге сличне институције. Једном речју, то што нам од плате није остајало готово ништа, једва да смо и осећали.

Што је време више одмицало расле су и новинарске амбиције „дописника“ из „прве сарадничке собе“. И даље смо редовно и дисциплиновано одлазили на задатке које смо дневно добијали. Био нам је, уосталом, то и главни посао — превасходно смо били хроничари свакодневног живота Београда. Зато је у нашу „надлежност“ спада-

ло све — конференције и састанци, скупови и зборови, којих је сваким даном бивало све више, приредбе пионира и посете болницама где су лежали рањеници, сахране и ексхумације жртава фашистичког терора, концерти совјетских уметника и наших културно-уметничких друштава, суђења и обнављање спортске активности, једном речју све што се дешавало у Београду. Наше, пак, амбиције су помало расле у том смислу што смо почињали да верујемо да би требало понекад да напишемо и понешто веће — неку репортажицу, на пример, да направимо неки разговор са људима који су по нечему заслужили да се о њима пише, да нађемо неки лик који ћи бити интересантан за новине. Тежили смо другим речима да се одмакнемо од четврте, београдске стране у листу чији нам је део припадао и да постепено освојимо простор и на осталим странама „Борбе“.

Ове амбиције су, с друге стране, биле подстицане и једним врло практичним разлогом. На последњој страни све је мање остајало места за наше извештаје и дописе. Живот у Београду се све брже нормализовао и развијао, разуме се, колико је то још било могуће у ратним приликама. Ако то пратимо на последњој београдској страни „Борбе“, на пример, лако ћемо уочити разлику у поређењу са два, три месеца раније. Из рубрике о биоскопима, рецимо, половином фебруара 1945, види се да сада већ ради 16 биоскопа и да је репертоар много разноврснији. Радио-Београд емитује дужи и разноврснији програм, и то од 7 до 8 ујутро, од 12 до 13.30 и од 16.30 па све до 22 часа. Седамнаестог фебруара у Народном позоришту на Тргу Републике је премијера опере „Евгеније Оњегин“. Представа, међутим, почиње у 16 часова јер и даље важи забрана кретања улицама после 22 часа.

Све више је малих огласа преко којих људи траже родбину или обавештавају рођаке и пријатеље да су живи и здрави. У овој рубрици почињу да се јављају и они који нешто продају или купују. Све је више и разних позива и саопштења градских власти. Међу свим тим обавештењима свакако су најинтересантнија она „Из одељења за снабдевање“. Тим путем се грађанство обавештавало које ће пекаре продавати хлеб, када ће се делити намирнице, на које карте и бонове, и томе слично. Биле су то ствари од животног значаја за Београђане па се ни „Борба“ није смела лишити таквих рубрика.

Кратке београдске вести су у освајању наше, последње београдске стране биле најагресивније. Оне су се најбрже повећа-

вале — од пола ступца до читава два и како се друштвена, политичка, културна и свака друга активност у Београду развијала и разгранавала тако су и „Вести“ захтевале све више места.седамнаестог фебруара, на пример, у овој рубрици готово није било вести која није на неки начин интересовала већину Београђана. На пример, саопштава се да ће Културна екипа XV корпуса НОВЈ одржати за грађанство приредбу на Коларчевом народном универзитету; одржаће се састанак родитеља II рејона; професори средњих и средњих стручних школа позивају се на договор; Српско лекарско друштво одржаће редовну седницу; раднички батаљони IV рејона одржаће приредбу у биоскопу и ресторану „Авала“ (Занатски дом), приход је намењен рањеним борцима а играња је до зоре. (Друге није било, него да се игра до зоре пошто је, као што знамо, био на снази „полицијски час“); акциони одбор посластичарских радника позива све посластичарске раднике на конференцију... И тако редом.

За нас, млађе „Борбине“ сараднике, за проналажење тема којима ћемо продирати на остале стране листа најинтересантније су у то време биле фабрике и друга предузећа у граду. Било је то време изузетних напора да се београдска привреда обнови и почне производњу како за војне тако и за цивилне потребе. А то баш није ишло тако лако. Дobar део предузећа је био порушен или теже оштећен, није било ни сировина, а осим тога та предузећа су још припадала приватним власницима који су се врло различито односили према тој општој потреби да се што више производи. Било је ту и отворених и прикривених саботажа и разних других начина избегавања обавеза које раднички повереници, именовани у то време по приватним фабрикама, нису увек успевали ни да открију а још мање да отклоне. Иницијативу су тада најчешће предузимали сами радници — тражили су да се уклоне сви они који или нису знали или нису хтели да покрену и успешно организују производњу, сами су предузимали ударничке акције, радили су без обзира на радно време и зараде, јављали су се и први рационализатори производног процеса... Наши написи о тим људима постепено али сигурно освајали су место у листу. Били су актуелни. И не само то. Ове наше мале скромне репортаже, написане са више или мање умешности, говориле су о том нашем малом, обичном човеку, о том нашем раднику који је и те како био схватио сву дубину друштвених, политичких и економских промена и сада, како се то говорило,

први пут у свом животу почињао да ради — за себе а не за друге. Почињали смо, другим речима, да нашег радног човека доводимо на странице новина.

*

Стигло је и пролеће, последње ратно пролеће. Иако су се борбе још водиле и на нашој територији, ипак се осећало да је близу крај страшне четворогодишње ратне море. Ослобођена је готово цела земља. И рубрика „Из федералних јединица“ исто као и београдска страна, манифестује тежњу и жељу да се и она што више прошири јер из свих крајева земље стижу извештаји о почетку обнове, о радним акцијама, о такмичењу, о новом животу, о његовим манифестацијама и потребама. Четири стране „Борбине“ никако нису више довољне. Све чешће се излази и на шест а некада и на читавих осам страна. Нико више не може да каже да нисмо постали праве новине. Лист је и технички дотеранији и боље илустрован.

Наше војничке униформе у којима смо почињали новинарску каријеру не ваде се више из ормана. Постајемо потпуни „цивили“.

У „Књизи исплата“ редакцијско особље није више разврстано у рубрици „ПАРТИЗАНИ“ него сада лепо пише: Редакција — Уредници — старији сарадници — млађи сарадници (то смо заправо ми, бивши „дописници“).

Возови се морају ухватити на време јер ни министар железница нема више права да им одложи полазак.

Припремамо првомајски број, први у ослобођеној домовини. Биће то први ревијални, свечани број са већим бројем прилога и са стране и из редакције, како то доликује у таквим изузетним приликама.

Нисмо више само хроничари који се потписују иницијалима. Испод наших написа појављује се понекад и цело име и презиме.

Отискујемо се из Београда. Путујемо и пишемо „са терена“ као репортери. Сада нам се тек чини да смо промовисани у праве новинаре.

У „првој сарадничкој соби“ је сада много живље. Нема нас само пет, него више — стално стиже понеки нови колега, са искуством стеченим у листу своје јединице или без икаквог искуства. Стиже и већа група другова са једног новинарског курса. Отварају се и друга и трећа сарадничка соба.

Немачка је капитулирала. На Теразијама је заиграло коло. Изјурили смо из редакције да забележимо те тренутке како је народ дочекао ту историјску вест, како се радовао и прославио крај рата.

Ноћ је већ била добро одмакла. На Теразијама коло није престајало јер су стизале све нове смене играча — и грађана и војника. Заплитало се и расплитало око старе теразијске фонтане која је одавно ишчезла.

Седео сам на огради фонтане и посматрао тај весели призор око себе. Тако изгледа крај рата, мислио сам, како дуго смо чекали тај тренутак. Имао сам већ читавих

неколико месеци навинарског стажа, био сам као и остале моје колегинице и колеге из „Борбе“ у неку руку „ветеран“ свог позива. Узалуд. Осетио сам да нећу моћи да пренесем на хартију утиске о тој незаборавној ноћи ни издалека онако како сам их доживљавао и преживљавао заједно са свим тим људима око себе. Не дешава се сваки дан да сазнате о завршетку највећег рата и покоља које је човечанство икада доживело.

... Кренуо сам у редакцију да напишем свој прилог општем извештају о расположењу којим су Београђани дочекали и поздравили крај другог светског рата.

RÉDACTION DU JOURNAL „BORBA“ AU DÉBUT DE L'ANNÉE 1945

Vanja Kraljević

Le 20 octobre 1944 la ville de Belgrade a été reprise à l'ennemi et vingt cinq jours seulement après paraissait le quotidien „Borba“, organe du Parti communiste yougoslave.

La publication de ce journal du matin a été d'un effet surprenant sur la population de la capitale et du reste du pays libéré où le courrier pouvait parvenir. C'était pour de nombreux lecteurs la première fois qu'ils tenaient entre leurs mains le journal qui a connu trois périodes de publication.

Le premier numéro en date de „Borba“ a paru le 19 février 1922 à Zagreb, revendiquant l'indépendance politique et sociale du parti qui n'était autre que le parti communiste. Le 13 janvier 1929 le journal fut interdit après avoir connu de nombreuses et sévères censures.

„Borba“ réapparait au moment de l'insurrection nationale, le 19 octobre 1941, dans la ville d'Užice, reprise à l'ennemi, et cette série de publication se prolonge jusqu'au 27 novembre de la même année. Du 1 octobre 1942 au 23 février 1943 on imprime le journal dans le village de Drinić, loin de la ville de Bihać, dans la province de Bosanska Krajina, arrachée à l'ennemi. „Borba“ réapparait au grand jour le 15 novembre 1944 sous forme de quotidien et d'organe du Parti communiste yougoslave jusqu'au 9 juin 1945 lorsqu'il devient organe de l'Union socialiste des peuples travailleurs de Yougoslavie.

La publication du journal au lendemain de la libération de la capitale, alors que les troupes

allemandes en retraite n'étaient qu'à une centaine de kilomètres de Belgrade, et qu'il fallait songer à la restauration immédiate de la ville lourdement endommagée, était conforme aux circonstances: on lui avait réservé quatre pages. Le format évolua avec le temps et le nombre des pages augmenta de six à huit.

La question d'approvisionnement en matériel indispensable à la bonne marche de l'entreprise n'était pas des plus faciles et la l'organisation de la vente offrait autant de difficultés: les voies de communications laissaient à désirer et il fallait atteindre les régions éloignées, séparées du centre du pays par de nombreux ponts gisants dans les ravins, alors que les lignes de chemin de fer étaient coupées par endroit et les routes disloquées.

Tout au début, en novembre 1944, le personnel était peu nombreux. On les obligeait quand même à des efforts continus, non pas uniquement en raison des obstacles techniques mais parce qu'il fallait enregistrer des événements d'ordre historique marquant la fin de la Guerre mondiale.

Des jeunes gens de retour du front, gardant encore leurs uniformes venaient renforcer les rangs du personnel du journal. Sans expérience, mais armés de bonne volonté et rompus à la discipline imposée par l'organisation des jeunes communistes, ils surent s'adapter aux circonstances et leur évolution devint l'écho de celle de leur journal.

